

OSZTÁLYTÁRSADALOM VERSUS HÁLÓZATI TÁRSADALOM – EGY MODELL ÖTLETE

BIRHER NÁNDOR

Absztrakt

A cikk a hálózati társadalom felépítésének modellezésére javasol új fogalmakat, úgymint a kapcsolatok támogató, gátló, illetve semleges „töltése” a rendszer egészének optimumai szempontjából. Felveti továbbá azt is, hogy a kapcsolati rendszerek az őket szervező forrás köré alakulnak ki különböző hatékonysági fokokkal (energiaszinteken). Az egyes szintek kapcsolati rendszerének struktúrája különbözik szinteken belül és szintek között.

Kulcsszavak: osztálytársadalom, hálózati társadalom, kapcsolatok töltése, kapcsolatok energiaszintjei

Alapfogalmak

A szociológia által használt társadalmi osztályok, rétegek fogalmi látszólag nem teljesen harmonizálnak a társadalom „kisvilág” elméleteivel. A kisvilágban ugyanis néhány lépés távolságból mindenki mindenki ismerőse^a, ennek értelmében nem alakulhatnak ki merev elválasztó vonalak az egyes osztályok között. A hálózatok világában az egyes csoportok merev elválasztása nehezen értelmezhető, ezideig kisebb intenzitással kutatott terület volt.

Marx az osztályokat gyakorlatilag önálló, egymással küzdő entitásokként értelmezi. „Ami [...] engem illet, nem az én érdemem, sem a modern társadalomban levő osztályok létezésének, sem ezek egymással való harcának felfedezése. Polgári történetírók már jóval előttem ábrázolták az osztályok e harcának történelmi fejlődését, polgári közgazdászok pedig az osztályok gazdasági anatómiáját. Ami újat én cselekedtem, az annak bebizonyítása volt, 1. hogy az osztályok létezése csupán a termelés fejlődésének meghatározott történelmi szakaszaihoz van kötve; 2. hogy az osztályharc szükségszerűen a proletariátus diktatúrájához vezet; 3. hogy maga ez a diktatúra csak átmenet valamennyi osztály megszüntetéséhez és az osztály nélküli társadalomhoz.”^b

^a Az elméletet Stanley Milgram amerikai pszichológus vizsgálta a gyakorlatban. 1967-ben Milgram véletlenszerűen kiválasztott embereket kért fel arra, hogy próbáljanak egy levelet postán eljuttatni egy - általuk ismeretlen - másik államban élő személynek. Arra kérte a résztvevőket, hogy, küldjék a levelet annak, akiről feltételezik, hogy ismerheti a célszemélyt, vagy legalábbis közelebb lakik hozzá. Az egyik "ágon" a 160 levélből 44 ért el a másik államba, 2-10 lépésnyi távolságra (átlagosan 6) jelezve egymástól a két személyt. Hasonló vizsgálatot végeztek a lexikonok vonatkozásában is, azaz egyik címszótól a másikig hány hivatkozással juthatunk el. Az átlag itt is 10 alatt volt.

^b Karl Marx: [levél] Joseph Weydemeyerhez (1852. március 5.) MEM 28. köt. 479. old.

Maga is érzi azonban, hogy az osztály definiálására nem elégséges a statikus meghatározás, ezért igyekeznek az osztályt a kontextusa felől is meghatározni. „Amennyiben millió és millió család olyan gazdasági létfeltételek között él, amelyek életmódjukat, érdekeiket és műveltségüket más osztályokétól megkülönböztetik és azokkal ellenségesen szembeállítják – annyiban osztályt képeznek. Amennyiben [...] érdekeik azonossága nem teremt közöttük közösséget, nemzeti kapcsolatot és politikai szervezetet – annyiban nem képeznek osztályt.”^c

Az osztály e szerint a definíció szerint valamiféle érdekazonosság mentén létrejött közösségi kapcsolatrendszer. Közel hasonlóan határozható meg a társadalmi réteg fogalma is, amelyik az egyes osztályokon belül, vagy azok mellett közösséget, objektívan leírható szempontok szerint (társadalmi funkció, jövedelem...) közösséget alkotó egyének csoportját jelenti^d.

Az osztályok, rétegek magukban hordozzák a zártságot is, azaz többé-kevésbé egyértelműen definiálhatónak kellene lennie az osztályok határainak. A gyakorlatban ellenben az egyértelmű definiálás nem történt meg. Oka ennek az is, hogy az egyes rétegek, osztályok a komplex dinamikus társadalmi hálózatban megjelenő, időlegesen stabilizálódni látszó kapcsolati formációkat jelentenek. Az osztályok, vagy klikkek között megjelenő feszültségek oka, hogy ezek között az egységek között jelentős mértékben csökken a gyenge kapcsolatok száma. Lényeges tehát az egyes egyének társadalmi tőkéjének a vizsgálata ahhoz, hogy a tényleges társadalmi helyét meghatározzuk, továbbá az is, hogy megvizsgáljuk, milyen módon lehet osztályokról, rétegekről beszélni.

Garnovetter megállapítja, a társadalmi tőke nagyban függ az egyén társadalmi beágyazódottságától. Bevezeti a gyenge és erős kapcsolat fogalmát. Az erősség meghatározója a kapcsolatra fordított idő és az azzal együtt járó érzelmi töltés. Megállapítja, az erős kötések rendszerében a tranzitivitás szabálya az iránymutató, azaz nagy valószínűséggel, ha A barátja B-nek, és B barátja C-nek, akkor A barátja C-nek. A gyenge kötésekkel ezzel szemben alacsonyabb érzelmi intenzitás és időráfordítás jellemzi, a tranzitivitás pedig jelentősen alacsonyabb szintű. Az erős kötésekkel szemben a gyengék gyakran kapcsolódnak csoporton (klikk) kívüli személyekhez is, így képesek csoportok (klikkek) összekötésére. A gyenge kötések vezetnek újabb társadalmi erőforrásokhoz. Amennyiben hiányoznak a gyenge kötések az információ lassan terjed, az együttműködés lehetősége csökken, a társadalmi feszültség növekszik. Nem véletlenül definiálja E. Below a gyenge kapcsolatokat a következőképp: „akkor gyenge egy kapcsolat, ha eltüntetése után a hálózat válaszainak átlaga nem változik meg, de a válaszok változékonysága, szórása nő”.

^c Karl Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája MEM 8. köt. 187. old.

^d Jelen tanulmány szempontjából nem kívánjuk mélyebben elemezni sem az osztály, sem a réteg fogalmait. Pillanatnyilag elegendő annak a megállapítása, hogy valamilyen módon zárt, ámde mégis változni képes társadalmi szerveződésről van szó. A témához: John Scott: Társadalmi osztály és rétegződés a késő modernitásban.

A kapcsolatok struktúrája az időben folyamatosan változik, másrésztől pedig az egyének egyszerre több klikkhez is kapcsolódhatnak, attól függően, hogy milyen szempontból értékeljük a cselekményeiket.

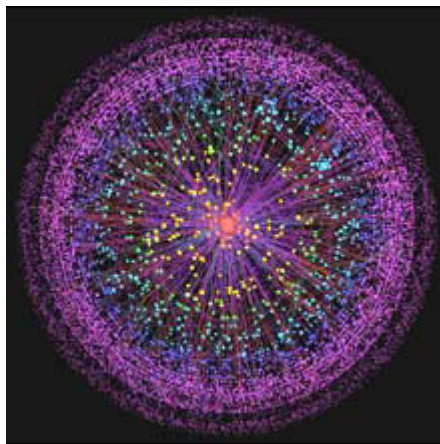
A kapcsolati rendszerek ugyanis sokfélék, a kapcsolati aktivitás eltérő. A kapcsolatok lehetnek aktívak (presztizs^e és befolyás^f szerint) a *klikket támogatóak*, lehetnek negatívak (jellemzően befolyás alapján) a *klikket gyengítőek*, illetve jellemzően tömegesen semlegesek, pillanatnyilag, az adott rendszer szempontjából *inaktívak*. Ezeket hívjuk a kapcsolatok „töltésének”.

A hálózat kutatás ezideig elsődlegesen az aktív kapcsolatokkal foglalkozott. A klikkeket a gyenge és erős kapcsolódási vonatkozások mentén jól jellemezte. A csoportok dinamikáját figyelemmel kísérve szükséges bevezetni az ellenérdekű kapcsolatok fogalmát is, továbbá lényeges a potenciálisan elérhető semleges csoport mérete is. A háromféle kapcsolati töltésnek az elemzése rávilágíthat arra, hogy a kapcsolati rendszerek hogyan érik el a szerkezetekben lehetőségileg meglévő céljaikat, optimumaikat.

A kapcsolatok szerveződési szintjei

Ahogy már megállapítottuk, a társadalom rétegződést^g mutat, de az egyes rétegekből átkerülni más rétegekbe nem korlátok nélküli, egyszerű folyamat. Ennek lehet oka az „osztályok közötti” ellentét, a kulturális, szociális különbségek, de legalább ennyire oka az is, hogy az egyes kapcsolati rendszerek egymástól részben elválasztva működnek.

1. ábra: Az Internet szervezettsége

^e Hányan keresnek engem?

^f Hány embert érek el én?

^g A modell kidolgozása során szinonimaként használjuk az osztály, réteg, klikk fogalmait, megállapítva, hogy egy későbbi, részletes elemzés során a fogalmakat külön kell majd választani.

A modellünk szerint a kapcsolati rendszereket úgy kell felfogni, mint az atommag körül keringő elektronok különböző energiaszintjeit. Maguk a kapcsolati rendszerek is ilyen „energiaszinteket” jelentenek. Ez mutatja az internet szervezettségét bemutató következő ábra, amelyen jól elkülöníthetőek az egyes szintek^h. A rendszer középpontját az erőforrás jelenti, amelyik napjainkra legkönnyebben a rendszeren belül elérhető pénzi mennyiségével írható le. Itt kell megjegyezni, hogy a pénz szimbolikus erővel is bírⁱ. A realitás helyét átveszi a szimulákrum jelleg, az eredeti aranytartalom^k a virtuális térben nyilvántartott számsorokká transzformálódik. Ez az alkímia egyik legnagyobb diadala, amelyet részben a hitelkihelyezések komplex logikájával valósított meg a világ. A virtuális pénz ereje ugyanis az abba vetett hiten nyugszik.

Modellünkben a pénz, mint erőforrás szervezi maga körül a különböző kapcsolati rendszereket, a támogató, gátló és inaktív kapcsolatok célszerű menedzselésén keresztül^l. Minél közelebb kerülünk az erőforráshoz, annál kevesebb az adott szinteken résztvevő személyek száma. Az erőforrás miközben rendszer szerveződik köré – önmaga erősítésére törekszik, egyre fokozódó központosítás mentén. A gazdaságban már a Pareto elvben meghatározott mértéket túllépve látszik, hogy egyre kevesebb ember kezében egyre nagyobb vagyon koncentrálódik. Jól látható mindez a következő ábrán^m.

^h <http://www.technologyreview.com/news/408104/mapping-the-internet/>

ⁱ A pénzt azonosítjuk az „érték forrásával”, ebben az értelemben tágan értelmezzük, ide sorolunk mindent amit a piac pénznek fogad el (azaz akár az értékpapírok is).

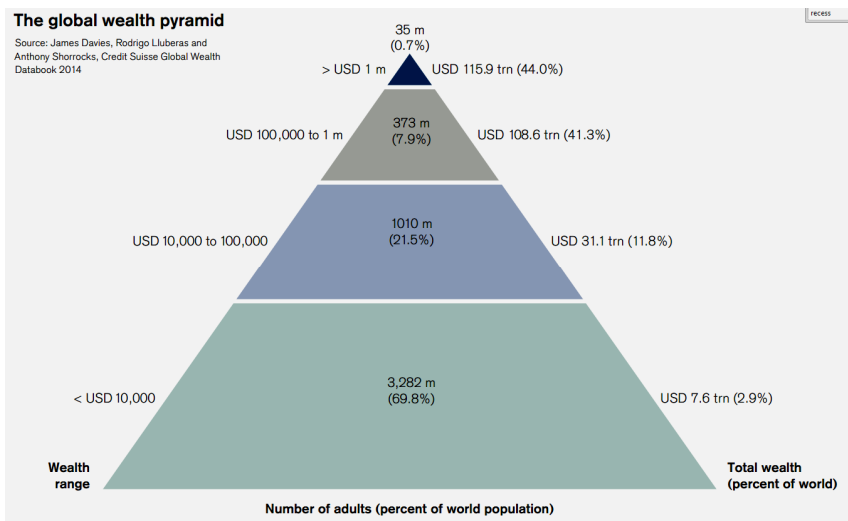
^j A pénz tartalma és formája tökéletesen azonos absztrakt képzetével, és így tölti be a közvetett lény fogalmát. A pénz fogalma az emberi célok metszéspontjaiban áll. A célok feltételezik az eszköz rendelkezésre állását, az eszközök pedig elősegítik a célok kialakítását. A pénz birtoklása alkalmat ad a hozzá kapcsolódó szenvedély és vágy tárgyyszerűsítésére. Lehetővé teszi a relatív választást, hiszen az egyik árucikk helyett akár egy másikat is választhatunk, s így – mivel a pénz nem kötődik egyetlen konkrét célhoz sem – ereje és hatalma a célok összességére vonatkozik. Tehát a pénz nem rendelkezik önálló tartalommal. A szubjektumnak a pénzhez kötődő belső alapviszonya az, hogy rendszeresen használatba vegye, vásároljon, befektessen stb. vele. A pénz és áru viszonya egyoldalú: „Végső soron a legkülönbözőbb áruk csak egyetlen értékké, a pénzzé alakulhatnak át, a pénz viszont rendkívül sokféle áruvá. A munkával szemben a pénznek az a sajátja, hogy a pénztőke szinte mindig más és más alkalmazási formára lelhet – legfeljebb némi veszteséggel, de gyakran nyereséggel –, a munka viszont szinte sohasem, méghozzá annál kevésbé, minél nagyobb szakértelmet igényel.” Garaczi I., A pénz filozófiája az érdekek és a szenvedélyek tükrében, <http://www.c3.hu/~prophil/profi063/garaczi.html>

^k Foucault, A szavak és a dolgok.

^l „Minden baráti körben működik egy belső ‘közvélemény’, amely felvértezi tagjait a társadalom véleménye ellen. Így minden baráti kör az ellenállás egy lehetséges szigete. Azokat, akiknek igaz barátai vannak, nehezebb kordában tartani vagy ‘megdolgozni’; a jó hatalom nehezebben javítja meg, a rossz hatalom nehezebben rontja meg őket. Ezért van az, hogy a vezetők erőszak vagy propaganda – az „egységről” való papolás – útján, vagy azzal, hogy lehetetlenné teszik a bensőséges együttléteket és a spontán szórakozást, egy olyan világot hoznak létre, ahol mindenki (baj)társa, de senki sem barátja a másoknak, bizonyos veszélyforrásokat egyszer s mindenkorra kiküszöböltek, és egyben elvették tőlünk a teljes szolgaság elleni legbiztosabb oltalmunkat.” Lewic, C.,

^m <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>

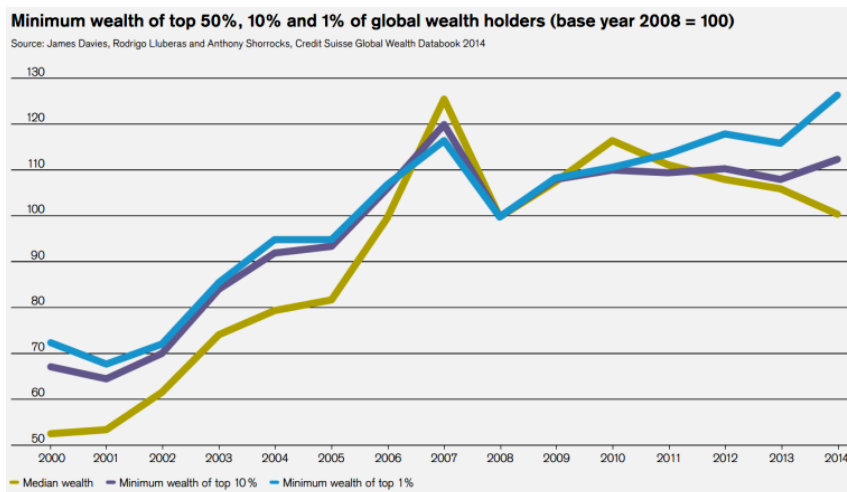
2. ábra: A globális vagyon piramis

Forrás: J. Davies és mtsai, Credit Suisse global Wealth Databook, 2014

Az ábrából látszik, hogy a világ vagyonának 44%-át a világ népességének 0,7 %-a birtokolja az egyes szintekre való átlépéshez egyre több pénzre van szüksége, miközben az egyének vagyonának mediánja nem nő.

3. ábra: A világ leggazdagabb 50, 10 és 1 százalékának minimális vagyona

Forrás: J. Davies és mtsai, Credit Suisse global Wealth Databook, 2014

A 3. ábra pedig azt mutatja be, hogy a világ leggazdagabb 50, 10 és 1 százalékának minimális vagyona egyre nagyobb szinteket ér el. Komoly elosztási problémákat jelenthet, hogy a medián vagyon nem nő, vagy folyamatosan csökken, azaz egyre kevesebb a lehetőség a szintek közti mozgásra. Az erőforrások koncentrációja természetes folyamat egy olyan rendszerben, ahol az optimum egybeesik az egyre nagyobb erőforrás koncentrációval. Ez a növekvő társadalmi egyenlőtlenséget jelenti. Ezzel szemben az emberi világ olyan lenne, amelyben az optimum az erőforrások minél szélesebb diverzifikációjára törekszenek. Ez a növekvő társadalmi egyenlőséget jelenti. Az, hogy napjainkra az első modell érvényesül optimumként, nem jelenti azt is, hogy ez a rendszer fenntartható lenne, figyelemmel arra is, hogy a társadalomban a túlzott erőforrás koncentráció tömegeket foszt meg az előrelépés (megélhetés) lehetőségétől egy olyan világban, amelyben egyre többen élnek egyidőben a földön, illetve ahol egyre több emberhez jut el a termelői/fogyasztói társadalom ígéreteⁿ. Abban az esetben, ha a koncentráció túlzott méreteket ölt az alsóbb szintek lehetőségei elfogynak, a konfliktusok a szinteken belül és a szintek között is megerősödnek. A forrásokhoz való hozzáférést egyre radikálisabb eszközökkel kell gátolni a magasabb szinteken.

Rudolf Steiner ezt így fogalmazta meg: "A nagytőkének sikerült elérnie, hogy a demokrácia a legcsodálatosabb és a leghatékonyabb eszközzé váljon az emberiség egészének kizsákmányolására. Általában azt képzeljük, hogy a tőkésnek, a hatalom ellene van a demokráciának és szemben állnak azzal. De ez egy tévedés. Ugyanis éppen ellenkezőleg a nagytőke és a pénzemberek irányítják és tudatosan támogatják azt, mert ez a demokrácia adja a felszín, ami mögé el tudják rejteni a valóságot, az emberek kizsákmányolását. Ebben egyben megtalálják az önvédelem legjobb eszközeit is a társadalom és a tömegek ellenállásával szemben."^o

Van tehát olyan vagyonkoncentrációs szint, amely esetén már a demokrácia sem alkalmas a feszültségek levezetésére, sőt pontosan arra való, hogy az esetleges feszültségeket – amíg lehet - elleplezze. Mindezt azért képes hatékonyan megtenni, mert ez a komplex rendszer a megfelelő energiaszinteken integrálja a társadalom tagjait. A modern demokráciák legnagyobb kihívása tehát hogy az egyes szintek kapcsolati rendszereit a konfliktusok kialakulásának megfelelő menedzselésével kezelje. Az információk világában erre ad némi rálátást Udo Ulfkotte „Gekaufte Journalisten” (Megvásárolt újságírók) című könyve.

Ahogy korábban megállapítottuk egy adott erőter körűl, különböző energiaszinteken szerveződnek érdekérvényesítő hálózatok. Ezek a szerveződések alkalmasak arra, hogy a forrásokat elosztva újabb és újabb érdekköröket, energiaszinteket szervezzenek meg, egyre nagyobb tömegeket bevonva a forráskoncentrációba. A koncentrációs forrásokat valójában a hálózatba szervezett egyének termelik meg a munkájukkal és

ⁿ <http://reports.weforum.org/outlook-global-agenda-2015/>

^o 1917. október 28. Dornach előadás (GA177)

az erőforrás létébe vetett hitükkel. A termelés és az elosztás körei gyakorlatilag egységet alkotnak.

Nem egyszerűen a társadalom, hanem az erőforrás maga az önmagát szervező, csak részben nyitott autopoietikus^p rendszer. Miközben a demokrácia fogalma az erőforrásokhoz való lehetőségileg egyenlő hozzáférést hivatott biztosítani, aközben a pénz logikája mentén egyre markánsabb és egyenlőtlenebb koncentráció zajlik le a gyakorlatban. A pénz logikája, a gazdaság logikája és a társadalom logikája nem kapcsolódik ugyanis össze, ezek az elkülönült logikák csak valamilyen közvetítőn keresztül kommunikálhatnak Luhmann elméletét figyelembe véve. Ez a normatívan zárt önszerveződés a demokrácia fogalmát erodálja, ami nagyon komoly veszélyeket rejt magában. Célszerű lenne ismét visszatérni a társadalmi diskurzushoz, az egyes autopoietikus rendszerek autentikus összekapcsolásához azzal, hogy a demokrácia új, vagy éppen eredeti értelmét kellene megtalálni.

Hálózatelméleti szempontból mindez a következőket jelenti: Az erőforrás körül alakulnak ki elsődlegesen a hálózati kapcsolatok. Ezek a klikkek a következő sajátosságokat mutatják:

- minél közelebb vannak az erőforráshoz, annál kevesebb elemből állnak,
- minél közelebbi szinten vannak az erőforráshoz, annál inkább jellemzi őket a gyenge kötések sokasága, illetve a nagy kapcsolati sűrűség^q,
- az egyes szintek között kevesebb a gyenge kapcsolat, mint a szinteken belül,
- minél távolabb vannak az erőforrástól annál jelentősebb lesz az erős kapcsolatok szerepe, annál kevesebb a gyenge kapcsolatok száma
- minél közelebb vannak az erőforráshoz, annál jelentősebb a hálózatot meghatározó kapcsolatok „töltésének” a felismerése
- az egyes szintek között az átjárhatóság alacsony, az egyre magasabb szinteken egyre kevésbé bővíthető a résztvevők száma
- az egyes felsőbb szintek a szintek közti kommunikációt erős negatív kapcsolatokkal védik
- a rendszer céljait (optimumait) nem az egyének személyes tudása, hanem a rendszer struktúrája határozza meg

^p Az autopoietikus reprodukció feltétele:

1, A funkciók rendszerek önállóak és önszabályozóak

2, Rendelkeznek az őket alkotó elemekkel.

Az autopoietikus rendszerek az elemeiket a már meglévő elemek hálózatában, hálózatuk révén hozzák létre. Ebben a vonatkozásban tehát a műveleti zártság jellemzi őket. Ez a rekurzív zártság határozza meg az autopoietikus hálózat strukturális identitásának egységét. Ennek alapján különböztethetők meg az egymáshoz kapcsolódó (azaz rendszeren belüli) és nem kapcsolódó (azaz a környezethez tartozó) műveletek. Hangsúlyoznunk kell, a rendszerhez való tartozás szempontjából a műveletek kapcsolódása a fontos és nem pedig a műveletek esetleges hasonlósága. <http://jesz.ajk.elte.hu/karacsony13.html>

^q Erre mutat rá C.A. Hidalgo kutatása, aki felismeri, hogy a prosperáló vállalkozások fizikai közelségben is vannak egymással.

- a rendszer alsóbb szintjein egyre több a semleges töltöttségű kapcsolat, amely azonban gyorsan polarizálhatóvá válik a meglévő kapcsolati csatornákon keresztül (pl.: közösségi média)

Az egyes szinteket a gyenge kapcsolatok számának változása mentén lehet azonosítani. A gyenge kapcsolatok elveszése az oka annak is, hogy akár egyes városokban már egy-egy utcányi távolságban is más lesz az ott élők erőforráshoz való hozzáférési képessége. Mindez megjelenik magában az utcaképből is^r.

Bourdieu szerint a társadalmi tőke egy bizonyos csoporthoz való tartozásban jelenik meg. Az egyén által birtokolt társadalmi tőke nagysága a mozgósítható kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől függ, továbbá az ismerősök tőkeerejétől. Ezen elvek mentén lehet az egyes kapcsolati szinteket jellemezni. Ezt finomítja Coleman elmélete aki megállapítja, hogy a közösséget a kölcsönös szívességek és lekötelezettségek is összefogják. Az egyes szinteken belül ezek a szívességek valóban kölcsönösek, komoly társadalmi tőkét képezve, a szintek között viszont inkább elvárás. A felsőbb szintek elvárják az ajándékot, mint a hűség jelét. Az ajándék értelme a korábbi gyakorlathoz képest átalakult, a szívességi túlmunkától a szexuális szolgáltatásig bármi lehet. Szintén az egyes szintek határát jelzi a szinteken belül birtokolt információ. Az egyes szinteken a valóságról hasonló képet alkotnak a résztvevők a rendelkezésükre álló információk szerint. A valóságkép sajátosságai szintén lehatárolják az egyes szinteket. Az információ megszerzése költséges, így azok rendelkezésre állása korlátozott. Harmadik tulajdonságként Coleman a normákat jelöli meg. Az egyes szinteken az általánosan kötelező normák érvényesülési módjai jelentősen különbözhetnek, ami szélsőséges esetben még a bírói gyakorlatot is torzíthatja. Az egyes csoportokra a jogon túli más, jellemzően kulturális normák is vonatkozhatnak. A csoporthoz való tartozást kifejezhetik a státuszszimbólumok is.

Konfliktushelyzetek

Kiemelt jelentőségű a konfliktushelyzetek megítélése a hálózatok rendszerén belül. Tekintettel az erőforrások szűkösségére és a rendszerek dinamikus, időbeli változására nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a konfliktusok, az erőforrásért folytatott harc is a rendszer kapcsolatain keresztül jelenik meg. Pontosan ezért elkerülhetetlen a kapcsolatot az erőforrás elérését megkönnyítő vagy azt megnehezítő kapcsolatként értékelni. Hogy valójában egy kapcsolat az adott pillanatban milyen jellegűnek minősül, nem lehet mindig egyértelműen meghatározni. Ennek az az oka, hogy minden egyéni szereplő csak egy kis részét látja a teljes hálózatnak, továbbá gyakran nem közli másokkal a szándékait, amelyek egyébként is folyamatosan változnak az időben. A hálózatelmélet pontosan azért nem foglalkozott mélyrehatóan a kapcsolatok pozitív vagy negatív, ill.

^r Hidalgo, C. A., The Collaborative Image of The City: Mapping the Inequality of Urban Perception, <http://www.chidalgo.com/papers.html>

semleges „töltésével”, mivel ennek a mérési módszere még nem került kidolgozásra. Ez a felismerés leginkább az érintettek belátási képességére van bízva. Ideális esetben a hálózatok közti konfliktus diskurzushoz vezet, amelyben kialakul egy konszenzusos, a teljes rendszer érdekeit valamilyen módon képviselni tudó hálózat. Más esetben az egyes szinteken belül vagy azok között nyilvános konfliktusok keletkeznek. A konfliktusok mindkét esetben lehetnek kifejezetten erőszakosak, vagy egyszerűen csak az erőforráshoz való hozzáférést korlátozóak, ill. megakadályozóak. Az erőszakos konfliktusok jellemzően az egyes szintek között folynak. Ezeket hívták „osztályharcnak” egyes esetekben. Sajátos azonban, hogy maga az osztályharc is lehet az egyes magasabb szinteken lévő kapcsolati hálóak külső, „kihelyezett” harca. A társadalmak komplexitásának és sérülékenységének növekedésével ugyanis a konfliktusokat igyekeznek „kihelyezni” távoli országokba, vagy éppen más társadalmi kapcsolati szintekre. Mindez természetesen a józan evolúciós logika szükségszerű ténye, azonban nagy kockázat is, hiszen az igazi érdekelttek nem érzékelik feltétlenül a bőrükön az erőszak következményeit. Az osztályok közti erőszakos konfliktusokat sem a magasabb szinteken álló osztályok tagjai vívják közvetlenül, hanem az általuk megfizetett vagy kényszerített addig semlegesen viselkedő, ámde a konfliktus során valamelyik oldalra vezényelt, manipulált tömeg. A konfliktus végén maga a struktúra nem változik, csupán a győztes elit kerül a forráshoz közelebbi szintre.

Az egyes szinteken belüli konfliktusok szükségesek, hiszen ezek biztosítják a diverzitást, a változást, akadályozzák meg, hogy egy ember döntései alapján épüljenek rendszerek. Amennyiben a konfliktusokat kiiktató diktatúrák épülnek, azok csak rövid ideig lesznek működőképesek az adaptációt nehezítő egysíkú szerveződés miatt. A diktatúrák a fenntarthatatlanságuk, alacsony tartós hatékonyságuk miatt omlanak össze. (Akkor is, ha kezdetben hatékonyak tűnhetnek.) Konfliktusok, viták nélkül ugyanis nem alakulhatnak ki hatékony rendszerek. Ezen a ponton válik elsődlegessé a játékszabályok meghatározása, a ténylegesen működő jogrend és erkölcsi rend („hűbéreskü”, ajándékozási szokások etc.) kapcsolata (a jog ugyanis mindenkinek szól (érvényes), az érvényesülés viszont már szintenként különbözhet a gyakorlatban). A megfelelően strukturált és kellő töltéssel bíró kapcsolati hálózatok elengedhetetlen követelményei a tartósan életképes társadalmi rendszereknek.

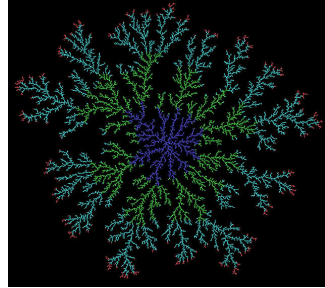
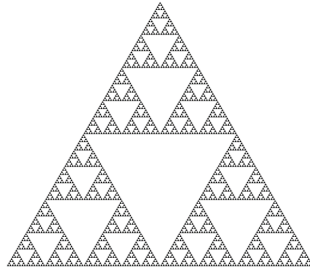
Önhasonló alakzatok

Az egyes minták a különböző szinteken ismétlődve jelennek meg. Az erőforrás természetesen több formában, földrajzilag több helyre koncentrálódva jelenik meg. Ahogy az államok, vállalatok a föld más-más helyén vannak, úgy a bennük megtestesített erőforrás (pénz előállítás és elosztása) is elszórtan jelentkezik.

Az erőforrások volumenükben is jelentős eltérést mutatnak, azonban jellemzően mindegyik erőteret hoz létre maga körül a méretektől független azonos logika mentén. Az egymáshoz való kapcsolatokat az önhasonló

alakzatokkal lehetne jellemezni. Az alábbi Sierpinski háromszög, vagy éppen egy „növényt” idéző fraktál jól szemlélteti ezt a sajátosságot. Mindenütt ugyanazon logikájú rétegződést látunk.

4. ábra: Sierpinski háromszög

Sikeres ember

A klasszikus mondás szerint a sikeres ember a sikerét három dolognak köszönheti: Istennek, a szerencsének és a hatalmasok barátságának. A mondás alapvetően az eleai Zénón azon elméletének a továbbgondolása, hogy „Az életben az erény önmagában nem elég, kell hozzá a sors kegye a szerencse.” Különösen is hangsúlyossá teszi ennek a mondatnak a tartalmát az, hogy Zénón a legenda szerint mindezt egy mozsár fenekéről mondta, miközben a mozsártörővel végezték ki.

Minden kapcsolati rendszer három alapelv mentén szerveződik: van egy közös célszerűség, hit, fitness, isten, amely a teljes kapcsolati háló irányát felvázolja. Ha a célszerűség a pénz koncentrációja, akkor az fogja a rendszer elemeit szervezni minden szinten. A pénz mint célszerűség praktikus elv lehet, hiszen egyértelműen meghatározható, mérhető és elméletileg korlátlanul előállítható. Rádásul más alrendszerekhez is jól illeszthető, ezzel akár a gazdaság, akár a hatalom, de még a kultúra vagy a vallás is jól leírhatóan tűnik első ránézésre. A termelés és fogyasztás fogalmi közé az egyén jól elhelyezhető, számára a pénzben kifejezhető vagyon, megélhetés tökéletes életcélnak tűnhet. Mivel a pénz immanens, anyagi jelenség ezért a működése is ilyen. Az ember anyagon túlmutató igényeit figyelmen kívül hagyva, az evolúció szigorú elvei mentén szerveződik köré a társadalmi kapcsolatok sokasága. Csakhogy ez pillanatnyilag zsákutcának tűnik, mivel az anyag véges. Ahogy egyre nagyobb koncentrációt mutat a pénz, úgy alakít ki olyan rendszereket, amelyek felélik a környezetet. Az egyre logikusabban és kiszámítottabban koncentrálódó pénz egyre több munkaerőt igényel, amely egyre több nyersanyagot dolgoz fel. Mindez nem fenntartható. Még akkor sem, ha mesterséges konfliktusokon keresztül próbálná a szervező értelem átrendezni a hálózatokat. A pénz logikájához képest ugyanis túl sok az ember. És valójában egyre több emberben felébred a vágy az emberibb élet iránt. Ki kell emelni, hogy az erőforrás autopoietikus logikája (pénz koncentrációja) számtalan egyéb, az alsóbb

szinteken megjelenő hitben, társadalmi eszmében ölthet testet. Tudjuk, az autopoietikus rendszerek más-más kommunikációs módokon kapcsolódnak egymáshoz. A pénz önszerveződése máshogy jelenik meg a diktatúrában, a demokráciában, a gazdaságban, a kultúrában. Ezért nem feltétlenül szükséges a Bourdieu féle hármasság tagozódás a társadalmi, gazdasági és kulturális tőke vonatkozásában. Az önszerveződő lényeg ellenben ugyanaz marad, csak az egyes hitek, célok változnak.

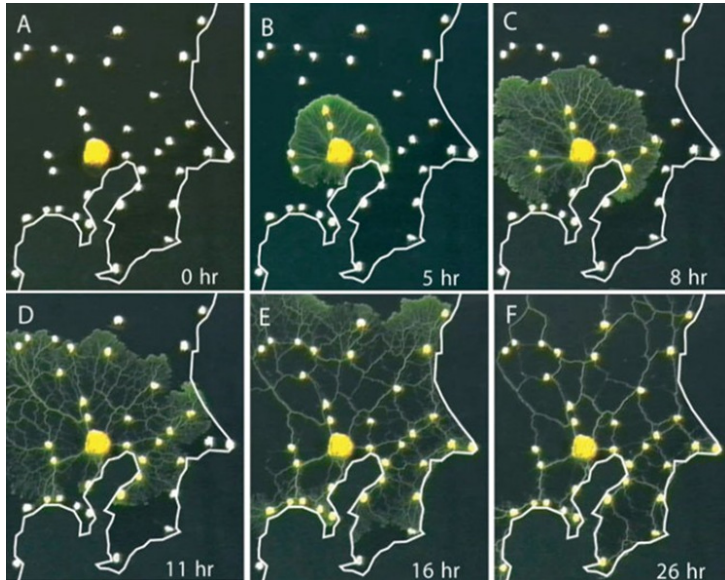
Szerencsére az társadalmi kapcsolatokat nem csak az evolúciós logika, hanem a szerencse, vagy más néven a véletlen is irányítja. Mindez megtalálható a Soros György által meghatározott közgazdasági reflexivitás elméletben, amely szerint nem lehet tudományos elméletekre alapozott biztos kijelentéseket tenni a pénzpiacok vonatkozásában. A pénzpiaci mozgások gyakran tudományosan hitt téveszméken alapulnak, amelyekről előbb-utóbb kiderül, hogy tévesek voltak. Arról nem is beszélve, hogy már az elemzés is befolyásolja a kimeneti állapotot. A kimeneti állapot elvárt érke szerinti elemzés (metaelemzés) pedig még inkább. Hát még a metaelemzésre épülő elemzés a meta-meta elemzés... Másrészt egy kaotikusan viselkedő állapotjelzővel jellemezhető dinamikus rendszerben apró kezdeti változás is nagy kimeneti változást indukálhat a rendszer erősítő hatása miatt. A hálózatelméletben mindez azt jelenti, egy egyén sem veheti sohasem biztosra a jövőjének az alakulását. A kapcsolati rendszerek pillanatok alatt megváltozhatnak ahogy a nagyobb szinteken meghatározott érdekek változnak, vagy ahogy a konfliktusok alakulnak. Ebből a szempontból lehet jelentősége az erős kapcsolatoknak, amelyek még jelentős átalakulás során is képesek megtartani az egyént a közösségben. Egy pozícióvesztés során a gyenge kapcsolatok könnyen leépülnek, az erős családi, baráti kötelékek viszont megmaradnak. Ez adja a szegények biztonságtudatát és az alapot a szaporodáshoz. Ez az egyik lehetséges magyarázata a föld növekvő népesedésének.

A hatalmasok barátsága az ami magasabb hálózati szintekre kötheti az egyént abban az esetben, ha nem született oda, vagy ott nem tudott ezen a jogon megmaradni. Ez a szempont egyértelmű üzenet arra, hogy megfelelő kapcsolati hálózat nélkül szinte lehetetlen a szintek közti átjárás. Részben azért mert az egyéni teljesítmény csak akkor lesz kellően „kihangosított”, ha azt egy kapcsolati rendszer felerősíti, részben azért, mert az egyéni teljesítmény csak akkor számít, ha az illeszkedik egy nagyobb rendszerbe, ott azt elismerik. Mindez természetesen az egyéni szempontok átalakítását is feltételezi a befogadó közösség szempontjai mentén. Ezt pedig nehéz megtenni, ha nem közös a hit. Meg kell jegyezni azt is, hogy a hatalmasok barátságát csak és kizárólag az érdek működtetheti. Amennyiben a kapcsolat már nem produktív az erő koncentrálódása szempontjából, úgy a kapcsolat elhal. Csak a leghatékonyabbak maradhatnak. Az alábbi, a nyálkagomba nyúlványainak útját bemutató ábrán^s is jól látszik, csak azok a kötések maradnak meg, amelyek szállítják a tápanyagot. (A képen a nagy sárga folt a nyálkagomba, a kisebb pöttyök pedig a táplálék. A nyálkagomba

^s <http://www.wired.com/2010/01/slime-mold-grows-network-just-like-tokyo-rail-system/>

csak a leghatékonyabb utakat tartja meg.) Az összes többi kapcsolat csak azért van, hogy keresse az erőforrásokat[†]. Jól látszik az is, hogy minél több erőforrást talál a központ, a perifériákon annál több, lényegében pusztulásra ítélt kapcsolat keletkezik.

5. ábra: A nyálkagomba nyúlványainak útját bemutató ábra

Alternatívák?

Látható, ha az egész rendszer céljának tételezése hibás, hiába vannak alternatív törekvések végül minden mégiscsak egyirányba vezet. A pénz a maga immanens keretei között (akkor is, ha látszólag a semmiből keletkezik) nem adhat végső irányt az emberi egzisztenciának. Az ember ugyanis nem harcra, hanem segítségre született, a tartós társadalmi rendszerek a szolidaritáson alapulnak, akkor is, ha rövidtávon a hatalom vagy a pénz koncentrációjára épülő formációk hatékonyabbnak tűnnek. A társadalmi szerződésnek nem a harc, hanem a béke kell, hogy az alapja legyen. A bibliai bölcsességi irodalom[‡] a következőképp fogalmazza ezt meg:

„Rajta tehát! Élünk a jelen javakkal, élvezzük a teremtést sietve, míg fiatalok vagyunk! Töltekezzünk pompás borral és mirhával, ne menjünk el az évszak virágai mellett! Koszorúzzuk magunkat rózsákkal, mielőtt elhervadnának, ne maradjon rét kicsapongásunktól érintetlen! Egyikünk se vonja ki magát tobzódásunkból, mindenütt rakjuk le vígságunk jeleit, mert

[†] Rutter, K., Lessons from Slime Mold: How to Survive and Thrive in Ever-Changing Organizational Environments, http://www.asis.org/Bulletin/Aug-09/AugSep09_Rutter.html

[‡] Bölcs. 2 fejezet.

ez a mi osztályrészünk, ez a mi sorsunk! Nyomjuk el a szegény igazat, ne kíméljük az özvegyet, és ne tekintsünk a koros aggastyán ősz hajára! Erőnk legyen az igazság mércéje, mert ami gyenge, az haszontalan! ... Így gondolják ők, de tévednek, mert gonoszságuk vakká tette őket. Nem ismerik Isten titkait, nem remélik a jóság bérét, és nem tekintik a szeplőtelen lelkek jutalmát. Isten ugyanis halhatatlannak teremtette az embert, és saját hasonlóságára és képére alkotta, a halál pedig a sátán irigységéből jött a világba, és követik őt azok, akik az ő oldalán vannak.”

Élhető alternatívát csak az eredeti, önzetlen kapcsolatokra építő közösségekig vezető út jelenthet. Ahol minden valóságos élet nem más mint találkozás. Mindez mára – hála a technika adottságainak – már nem valósítható meg csak egy-egy ország, nemzet határain belül. Jóléti állam nem jöhet úgy létre, hogy mások kizsákmányolásából él. Új utat csak a globális, reális szolidaritás jelenthet. Ennek alapja pedig a körülöttünk lévő rendezett kapcsolatokban van. Arisztotelész a Politika első mondatában hangsúlyozza: minden közösség nyilvánvalóan valami közjó megvalósítására alakult. ... A legfőbb jó elérésére elsősorban mégis a legfelsőbbrendű közösség törekszik, amely a többbit mind magába foglalja. A legfőbb jó nála a városállam, ami létrejöttének a célja az élet, fennmaradásának a célja pedig a boldog élet^w. Háttha létezhet ilyen városállam?

Irodalom

Karl Marx: [levél] Joseph Weydemeyerhez (1852. március 5.) MEM 28. köt. 479. old.

Karl Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája MEM 8. köt. 187. old.

John Scott: Társadalmi osztály és rétegződés a késő modernitásban, http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_19_Tarsadalmi_retegzodes_olvasokonyv_szerk_Gecser_Otto/ch07s04.html

Garaczi I., A pénz filozófiája az érdekek és a szenvedélyek tükrében, <http://www.c3.hu/~prophil/profi063/garaczi.html>

Foucault, A szavak és a dolgok, Budapest 2000.

Steiner, R., 1917. október 28. Dornach előadás (GA177)

Hidalgo, C. A., The Collaborative Image of The City: Mapping the Inequality of Urban Perception, <http://www.chidalgo.com/papers.html>

Rutter, K., Lessons from Slime Mold: How to Survive and Thrive in Ever-Changing Organizational Environments, http://www.asis.org/Bulletin/Aug-09/AugSep09_Rutter.html

Biblia, Bölcsességek Könyve 2 fejezet.

<http://www.wired.com/2010/01/slime-mold-grows-network-just-like-tokyo-rail-system/>

v Arisztotelész, Politika I. 1252.

w Im., 1252b.

<https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=60931FDE-A2D2-F568-B041B58C5EA591A4>

CLASS SOCIETY VERSUS NETWORK SOCIETY – THE IDEA OF A MODEL

NÁNDOR BIRHER

Summary

The article aims to introduce new concepts for the modeling of social networks, namely, the negative, positive and neutral polarisation of relationships.

It is also pointed out that relationship systems can develop with different efficiency and on various energy levels. The system of relations vary within one level and are also different as compared to other levels.

The concept of social classes, in the sense it is used in sociology and law, doesn't harmonize with small-world theory. In this essay these theories and models are clarified based on an overview of the scientific background. As a result, a new social model is established, which is relevant to present-day Hungarian conditions. Since different social groups haven't been clearly defined in the literature on network theory, this work includes a more thorough research on this, creating a specific aspect of networks.

Society is defined as a system of relationships, which are constantly changing in time. On the other hand, this system determines the individual's potential relationships in society.

The relationships also influence how different social groups and cultures relate to each other. The functions of human relationship systems are also analysed, separately from each other.

The role of conflicts within the system of networks is emphasized in the article. The conflicts that may arise within a certain level, as well as their role in decision making is also discussed. The model presents an overview of the permanently changing network relationships in society.

Keywords: class society, network society, polarisation of relationships, energy level of relationships